

II. Abdurrahman'ın sarayı Endülüs'ün önemli bir kültür merkezi durumunda idi. Meşhur müsikîşinas ve şarkıcı Ziryâb'ın Bağdat'tan Kurtuba'ya gelmesi, sanat hayatına büyük bir canlılık getirmiştir. Abbâs b. Firnâs, Yahyâ el-Gazzâl ve İbrâhim b. Süleyman eş-Şâmî gibi âlim ve edipler onun sarayından himaye ve destek görmüşlerdir. Tarihçiler onun devrini malî bakımdan Endülüs'ün en parlak devri olarak kabul ederler ve bu devreye "eyyâmü'l-arûs" (düğün günleri) adını verirler. Kaynaklar Abdurrahman'ı uzun boylu, esmer, siyah gözlü, gür sakallı ve çıkık burunlu olarak tasvir ederler. Karakterinden bahseden tarihçiler de onu cömert, müsamahalı, âlim, edip ve sanatkârları seven ve kadınlara karşı zaafı olan bir kimse olarak zikrederler.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 — Beyrut 1399/1979, VI, 9, 12, 35, 50; İbn Haldûn, *el-İber*, Bulak 1284 — Beyrut 1399/1979, IV, 127-130; R. Dozy, *Histoire des musulmans d'Espagne* (nşr. E. Lévi—Provençal), Leiden 1932, I, 308-346; E. Lévi—Provençal, *Histoire de l'Espagne musulmane*, Paris 1950, I, 193-278; a.mlf., "Abd al-Rahmân II", *El²* (Fr.), I, 85; Anwar G. Chejne, *Muslim Spain, Its History and Culture*, Minnesota 1974, s. 20-22, 27, 34, 35, 119, 144, 145, 152, 163, 225, 248, 267, 268, 300, 365; Hâlid es-Süfi, *Târîhu'l-Ârab fi'l-Endelüs (el-Feth ve 'aşrû'l-vülât)*, Bingazi 1980, II, 169-232; S. M. İmâmüddin, *Muslim Spain*, Leiden 1981, s. 20-21, 25, 28, 40, 59, 61, 72, 115, 142, 143, 146, 164, 171, 184, 188, 193.

HAKKI DURSUN YILDIZ

ABDURRAHMAN III

(عبد الرحمن)

Ebü'l-Mutarîf Abdurrahmân b. Muhammed el-Mervânî el-Ümevî (ö. 350/961)

Endülüs Emevî halifesi (912-961).

22 Ramazan 277'de (7 Ocak 891) Kurtuba'da doğdu. Babası Muhammed'in veliahtlık meselesinden dolayı kardeşi tarafından bir komplo sonucu öldürülmesi üzerine dedesi Emîr Abdullah, Abdurrahman'ı veliaht tayin etti ve onun ölümü üzerine 16 Ekim 912'de tahta geçti.

Abdurrahman emîr olduğu sırada ülkenin içinde bulunduğu siyasî durum pek iyi değildi. Merkezî otorite zayıflamış, buna bağlı olarak isyanlar ve ya-

rı bağımsız hareket eden hükümetler ortaya çıkmıştı. Yeni emîrin ilk görevi isyanları bastırıp memleketin bütünlüğünü sağlamaktı. Bu isyanların en tehlikelisi, 880 yılında Bûbeşter'de (Bobastro) devlete karşı ayaklanarak İspanya'nın güneyine (Andalusia) hâkim olan Ömer b. Hafsûn'un isyanı idi. Abdurrahman'ın ilk işi, kendisinden önceki üç emîr tarafından bir türlü bastırılmayan İbn Hafsûn'un isyanını bastırmak oldu. Abdurrahman 913'te yaptığı ilk seferinde onun elinde bulunan bazı şehir ve müstahkem mevkiileri kurtardı. Ertesi yıl yapılan ikinci seferde ise Malaga ve sahil bölgesi itaat altına alınarak İbn Hafsûn'a Kuzey Afrika'dan gelen yardımlara engel olundu. Daha sonra İbn Hafsûn'un elindeki yerler birer birer zaptedildi. Bu arada on yıldan beri İbrâhim b. Haccâc ve oğullarının elinde bulunan İşbiliye (Sevilla) ve Karmüne (Carmona) tekrar merkezî hükümete bağlandı. Ömer b. Hafsûn Eylül 917'de öldü; fakat isyan oğulları tarafından devam ettirildi. Büyük oğlu Ca'fer Bûbeşter'de idarenin başına geçti. Fakat 919 yılında yapılan sefer sonunda şehir kuşatıldı ve haraç verilmesi şartıyla anlaşma yapıldı. Aynı yıl diğer oğlu Abdurrahman yenilgiye uğratarak teslim olmak zorunda bırakıldı. Ertesi yıl Ca'fer küçük kardeşi Hafs tarafından öldürüldü. Bu sefer Bûbeşter İbn Hafsûn'un oğullarından Süleyman'ın eline geçti. Bütün gücüyle isyanı devam ettirmeye gayret eden Süleyman, nihayet 928'de Bûbeşter önlerinde yapılan çarpışmada öldürüldü. Sadece, hayatta kalan sonuncu oğlu Hafs Bûbeşter'de direniyordu. Altı ay kadar devam eden kuşatma sonunda Hafs da teslim oldu ve 17 Ocak 928'de isyan tamamen bastırıldı. İbn Hafsûn ve oğullarının isyanının bastırılması, bütün İspanya'da olduğu gibi hristiyan ve müslüman devletler nezdinde de Abdurrahman'a büyük bir itibar kazandırdı ve emir, en-Nâsır-Lidînilâh unvanını aldı. Diğer taraftan ülkenin çeşitli bölge ve şehirlerinde yarı bağımsız hükümetler birbiri arkasından itaat arzutmeye başladılar.

İbn Hafsûn'un isyanının bastırılmasından sonra Abdurrahman, Benî Mervân'ın idaresinde bulunan Batalyevs'i (Badajoz) itaat altına almaya karar verdi. Haziran 929'da kısa bir kuşatma sonucu Batalyevs teslim oldu. Batalyevs'in zaptından sonra, yıllardan beri sık sık isyan bayrağını açan Tuleytula'ya (Tol-

do) kesin olarak Emevî hâkimiyeti altına alma sırası gelmişti. Tuleytula son derece müstahkem bir şehirdi. Bunu bilen Abdurrahman bir elçi heyeti göndererek itaat etmelerini istedi. Ancak şehir halkı bu teklife yanaşmadı. Bunun üzerine 930 yılı ilkbaharında Vezir Saîd b. Münzir kumandasında bir ordu gönderildi. Temmuz ayında bizzat Abdurrahman da gelerek şehri kuşattı. Emîrin bir süre sonra Kurtuba'ya dönmeye rağmen kuşatma iki yıl devam etti. Bu durum karşısında âsiler León Kralı II. Ramiro'dan yardım istediler. Yardıma karar veren Ramiro yolda Emevî kuvvetleri tarafından mağlûp edildi. Şehirde açlık baş gösterdi ve halk kapıları açmak mecburiyetinde kaldı. Abdurrahman 2 Ağustos 932 tarihinde Tuleytula'ya girdi. Böylece yirmi yıllık bir mücadele sonunda Endülüs sükûnete kavuşmuş oldu.

III. Abdurrahman devri dış politika bakımından da son derece hareketli bir dönemdir. Bir taraftan kuzeydeki hristiyan devletlerle çetin mücadeleler devam ederken diğer taraftan da Kuzey Afrika'daki müslüman devletlerle dostça ve düşmanca münasebetler birbirini takip ediyordu. Tahta geçmesinden bir yıl sonra Ordoneo kumandasındaki bir Galicia ordusu Lizbon'un güneybatısında yer alan Yâbüre (Evora) üzerine yürüyerek şehri zaptetti ve halkını kılıçtan geçirdi. Bir veya iki yıl sonra bu sefer Asturia-Leon kralı sıfatıyla Mâride (Merida) bölgesine saldırarak Kal'atülhaneş'i (Alange) tahrip etti. Birbirini takip eden bu hücumlar karşısın-

III. Abdurrahman dönemine ait bir sikke

da Abdurrahman, Ahmed b. Muhammed b. Ebû Abde'yi 916 yılında Leon topraklarına gönderdi. Ahmed b. Muhammed, 4 Eylül 917 tarihinde II. Ordone ile karşılaştı. Fakat bu savaş müslümanlar için bir felâket oldu. Ordu kumandanı Ahmed b. Muhammed şehid düştü ve başı kesilerek San Esteban surlarına asıldı.

Abdurrahman bu mağlûbiyetin intikamını almak için derhal hazırlıklara başladı. Diğer yönden müslümanlar tarafından bir hücumla mâruz kalacağını bilen II. Ordone, Navarra Kralı I. Sancho Garces ile anlaşarak akınlarına devam ediyordu. Hâcib Bedr b. Ahmed kumandasındaki ordu Ağustos 918'de Ordone'yu ağır bir yenilgiye uğrattı. Ertesi yıl İshak b. Muhammed kumandasındaki ordu Ordone'yu tekrar mağlûp etti. Fakat kazanılan bu iki zafer Abdurrahman'ı tatmin etmedi. Bu sebeple Haziran 920'de büyük bir ordu ile Kurtuba'dan hareket etti. Önüne çıkan hristiyan birliklerini dağıtıp kale ve şehirleri yıkarak Asturia-Leon Krallığı'nın topraklarına girdi ve eski Roma şehri Clunia'ya kadar ilerledi. Kaleler, kiliseler ve manastırlar yıkıldı. Böylece 917 felâketinin intikamı alınmış oldu. Ancak Abdurrahman bu sefer de Ordone'nun müttefiki Sancho Garces üzerine döndü. Hedefi krallığının merkezi Benblüne'yi (Pamplona) zaptetmektir. Sancho Garces, Abdurrahman'ın üzerine geldiğini haber alınca kuzeye çekildi ve kendisine yardıma gelen Ordone ile birleşti. İki ordu 26 Temmuz 920 tarihinde Junguera'da karşılaştı ve savaş müslümanların kesin zaferi ile son buldu. Bu zaferden sonra Muez yakınlarına kadar ilerleyen Abdurrahman, Nebre'yi (Navarra) üç hafta boyunca yağmalattı ve eylül ayı başında Kurtuba'ya döndü.

Uğradığı bu yenilgilere rağmen II. Ordone yeni bir hücumla mâruz kalmadan harekete geçerek Najera'yı Sancho Garces adına zaptetti. Diğer taraftan Sancho Garces'te Viquera şatosundaki Benî Kasî hânedanının son mensuplarına saldırdı. Bunlar Abdurrahman'ın yeni bir sefer yapması için kâfi sebeplerdi. Abdurrahman 924 yılı ilkbaharında harekete geçti. Bu sırada Ordone ölmüş, yerine kardeşi II. Fruela geçmişti. Abdurrahman önce doğuya yönelerek Mürsiye (Murcia) ve Belensiye (Valencia) üzerinden kuzeye döndü. Hedefi Sancho Garces'in başşehirini zaptetmektir. Yol üzerindeki müstahkem yerleri tahrip

ederek İreti vadisinde Sancho Garces ile karşılaştı. Yapılan savaşı yine müslümanlar kazandı. Artık Benblüne'nin zaptı için hiçbir engel kalmamıştı. Gerçekten Abdurrahman hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Benblüne'ye girdi. Böylece hedefine varmış olarak Kurtuba'ya döndü.

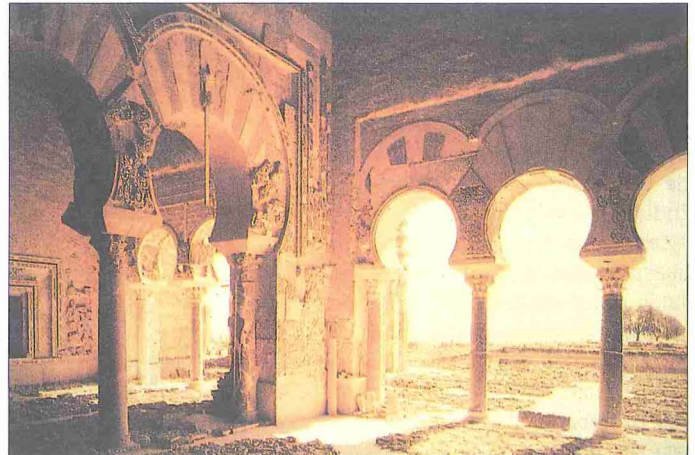
Abdurrahman'ın bu başarılı seferinden yedi yıl sonra II. Ramiro'nun Asturia-Leon tahtına geçmesine kadar hristiyan devletlerle mücadeleler durmuştur. II. Ramiro'nun 933 yılında müslümanların elinde bulunan Madrid'e saldırmasıyla mücadeleler yeniden başladı. Ertesi yıl müslümanlar başarılı akınlarıyla ona karşılık verdiler. Karşılıklı devam eden bu akınlar 1 Ağustos 939'da Simancas surları önünde cereyan eden ve müslümanların mağlûbiyetiyle son bulan savaşla şiddetlendi. Bu yenilgiden sonra, Abdurrahman'ın katılmadığı seferler çoğunlukla başarıyla sonuçlanmıştır.

II. Ramiro'nun ölümüyle kuzeydeki hristiyan krallıklar arasında ihtilâf baş gösterdi. Diğer yönden yerine geçen III. Ordone da zayıf bir şahsiyetti. III. Abdurrahman bu gelişmelerden faydalananak 951 yılından itibaren hristiyan topraklarına akınları sıklaştırdı. Temmuz 955'te müslüman kuvvetleri III. Ordone'yu Kastilya'da ağır bir yenilgiye uğrattı. III. Ordone bir elçilik heyeti göndererek barış teklifinde bulundu. Onun bu teklifini kabul eden Abdurrahman, Muhammed b. Hüseyin ile özel doktoru yahudi Ebû Yûsuf'u (Ebû Yûsuf Chasdaî b. Isaac b. Shaprut) gönderdi. Yapılan anlaşmaya göre birçok kale ya müslümanlara bırakılacak veya tahrip edilecekti. Bu tarihten itibaren kuzeydeki komşu hristiyan devletler yıl-

lık vergi vermek şartıyla Abdurrahman ile barış yapmak mecburiyetinde kaldılar.

Endülüs Emevî Devleti'nin askerî ve malî alandaki üstünlüğü karşısında İspanya'daki hristiyan prenslikler pek sili kalmışlardır. Onun bu askerî başarıları ve Endülüs İslâm medeniyetinin gücü Pireneler'i aşarak Batı Avrupa'dan Bizans İmparatorluğu'na kadar hissedilmiş ve Kurtuba'ya Avrupa elçileri gelmeye başlamıştı. Ancak Endülüs Emevî halifesi Abbâsiler'i ve Fâtımiler'i kendine düşman olarak görüyordu. Aynı durum Bizans için de söz konusu olduğundan, birbirinden çok uzak olan bu iki devlet ortak düşmanlarına karşı anlaşma yoluna gittiler. Daha önceki yıllarda da bu iki devlet arasında karşılıklı olarak elçiler gönderilmişti. III. Abdurrahman devrinde ilk elçinin hangi taraftan gönderildiği kaynaklarda farklı şekilde verilmekle birlikte, 949 yılında karşılıklı elçi heyetleri gönderildiği bilinmektedir. Diğer taraftan zaman zaman Batı Avrupa devletlerinden de Kurtuba'ya elçiler geliyordu. Avrupa devletleri, Desinalı korsanların Fransa içlerine kadar ilerleyerek etrafı yağma ve tahrip etmeleri üzerine III. Abdurrahman'dan yardım istediler. Bu korsanların X. yüzyılın ilk yarısında iyice kuvvetlenerek yağma akınlarını İtalya'ya kadar uzatmaları üzerine Alman İmparatoru I. Otto, III. Abdurrahman'ı tahkir eden bir mektup gönderdi, fakat halife elçiyi kabul etmedi. Ancak Recemund adında bir piskopos I. Otto'ya gönderdi; Recemund Frankfurt'ta imparator ile görüştü.

III. Abdurrahman'ın Endülüs Emevî tahtına çıktığı yıllarda Kuzey Afrika'da Fâtımî devleti kurulmuştu. İmam Ubey-

III. Abdurrahman'ın kurduğu Medinetüzzehra'da bulunan Kasrû'l-halife/ Halife Sarayı'ndan bir bölüm

dullah, Mehdiyye şehrini kurarak sağlam bir başşehir sahip olduktan sonra ele geçirdiği Ağlebî donanmasını takviye etti ve böylece Akdeniz'de büyük bir güç olarak ortaya çıktı. Diğer taraftan âsî İbn Hafsun'u desteklemekten çekinmedi. Abdurrahman ise donanmasını kuvvetlendirerek Akdeniz'den gelecek tehlikelere karşı gerekli tedbirleri aldı. Böylece bu iki devlet rakip olarak karşı karşıya gelmiş oldular. Daha sonraki yıllarda Fâtımîler'in Mağrib'e müdahale etmesi ve mahallî hânedanlarla mücadeleye girişmesi, Abdurrahman'a Mağrib'e müdahale fırsatı verdi. 927'de Melile'yi (Melilla) zapteden Abdurrahman, 931 yılında da Septe'yi (Ceuta) ele geçirerek burada kuvvetli bir deniz üssü kurdu. Böylece Akdeniz'den gelecek Fâtımî tehlikesi ortadan kalktığı gibi uzak Mağrib de Endülüs'ün hâkimiyetine girmiş oldu. Ancak bu hâkimiyet sürekli olmadı. 933 yılında Tâzâ'da yapılan savaşta galip gelen Fâtımîler Fas'ı ele geçirdiler. 934'te Fâtımî Halifesi Ubeydullah el-Mehdî'nin ölümü üzerine III. Abdurrahman'ın kumandanı Mûsâ b. Ebû'l-Âfiye Fas'ı geri aldı. Yeni halife Kâim-Biemrillâh derhal harekete geçerek kaybedilen yerleri tekrar zaptetti. Bu arada Berberî kabileleri arasında çıkan ihtilâflar ve isyanlar III. Abdurrahman'ın işine geliyor ve Fâtımîler'e karşı isyancıları destekliyordu. Endülüs Emevî Devleti'nin Mağrib'de büyük bir nüfuz kazanması, bu bölgelerde yaşayan kabile ve hânedanları III. Abdurrahman'a tâbi olmaya sevk ediyordu. Böylece Cezayir'den Sicilmâse'ye ve Atlas Okyanusu'na kadar her tarafta Endülüs Emevî Devleti'nin hâkimiyeti tanınmış oldu.

Bununla beraber zaman zaman durumdan memnun olmayanların isyan ettikleri de vâkiydi. Bunların başında İdrisîler geliyordu. Kuzey Afrika'daki bu olaylar yeniden Fâtımîler ile Endülüs Emevîleri'ni karşı karşıya getirdi. 955 yılında bir Fâtımî gemisinin Sicilya açıklarında Endülüslü gemiciler tarafından ele geçirilmesi, Fâtımî Halifesi Muizz'in Endülüs'e saldırmasına sebep oldu. Fâtımî donanması Meriyye'ye (Almeria) çıkarma yaparak limanda bulunan Endülüs donanmasını yaktı. III. Abdurrahman buna karşılık olmak üzere donanma kumandanı Gâlib'e, İfrîkiyye sahillerini yağmalamasını emretti. İlk teşebbüs başarısızlıkla sonuçlandı; ancak ertesi yıl yetmiş gemiyle harekete geçen

Gâlib bazı şehirleri yağma ve tahrip ederek geri döndü. Endülüs Emevî halifesi bu arada tersanelere kuvvetli bir donanma yapılmasını emretti. Buna karşılık Fâtımî Halifesi Muiz de silâhları bırakmak niyetinde değildi. 347'de (958-59) Cevher adındaki kumandanının emrinde büyük bir orduyu bütün Mağrib'i zaptetmek için harekete geçirdi. Cevher, karşısına çıkan Endülüs birliklerini mağlûp ederek arka arkaya Tâhert'le Sicilmâse şehirlerini zaptetti ve Sûs'a kadar ilerledi; Tanca ve Septe dışındaki bütün şehirleri işgal etti. Abdurrahman ise bütün gayretlerine rağmen olumlu bir sonuç alamadı ve İspanya'nın kapısı durumunda olan Tanca ve Septe ile yetinmek zorunda kaldı.

III. Abdurrahman, ihtişamlı bir hâyattan sonra 2 Ramazan 350 (15 Ekim 961) tarihinde Kurtuba'da öldü.

III. Abdurrahman, İbn Hafsun'un isyanının bastırılmasından ve ülkede sükûnetin sağlanmasından sonra, 929 yılında Endülüs Emevî Devleti tarihinde ilk defa "halife" ve "emîrül-mü'minîn" unvanını almıştır. Kendisinden öncekiler genellikle "emîr" unvanını kullanıyorlardı. Endülüs Emevî Devleti'nin kurucusu I. Abdurrahman, ailesinin Abbâsîler tarafından katledilmesine ve Endülüs'e gelip iktidarı ele geçirmesine rağmen, halifelik unvanını kullanmamıştı. Diğer emirler de Abbâsî hilâfeti ile rekabetleri devam ettiği halde aynı yolu takip ettiler. III. Abdurrahman'ın "halife" unvanını kullanması Abbâsîler'e karşı değil, doğrudan doğruya Fâtımîler'e karşı yapılmış bir harekettir. 909 yılında İfrîkiyye'de ortaya çıkan ve kısa zamanda Kuzey Afrika'nın büyük bir kısmına hâ-

kim olan, hatta Endülüs'teki siyasî gelişmelere müdahale eden Fâtımîler, Şii oldukları için, gerek dinî, gerek siyasî, gerekse askerî bakımdan Endülüs Emevîleri'ni tehdit ediyorlardı. III. Abdurrahman içerde sükûneti sağladıktan sonra bu başarılarını mânevî bakımdan takviye etmek ve Fâtımîler'e karşı girişeceği mücadelelerde Sünnî müslümanların desteğini sağlamak düşüncesiyle "halife" unvanını almış olmalıdır. Böylece İslâm dünyasında Abbâsîler ve Fâtımîler'den sonra üçüncü halifelik ortaya çıkmış oldu.

III. Abdurrahman devri yalnız siyasî ve askerî bakımdan değil, iktisadî, kültürel ve imar faaliyetleri bakımından da Endülüs Emevî Devleti'nin en parlak devridir. Onun yarım yüzyıl devam eden emirlik ve halifelîği süresince ülkenin her tarafında imar faaliyetleri dikkati çekmektedir. Zamanında Kurtuba batı Avrupa'nın en büyük başşehri idi. Bununla yetinmeyip 936 yılında Kurtuba yakınında, hanımının adına izâfeten Medînetüzzehrâ'yı kurdu ve hilâfet merkezini oraya nakletti. Muhteşem sarayı, devlet daireleri ve bahçeleriyle şehir kısa sürede çok gelişti. Ayrıca 941 yılında yeni su yolları yaptırarak Kurtuba'ya su getirdi. İşbiliye'nin surları yapıldığı gibi Meriyye de onun zamanında âdeta yeniden inşa edildi. Büyük şehirleri birbirine bağlayan yollar yeniden yapılarak veya tamir edilerek ticarî faaliyetler geliştirildi. Bütün yollar Kurtuba'da birleşiyordu. Kara ticaretinin yanında deniz ticareti de çok gelişmişti. Akdeniz limanları Endülüs ticaret gemilerinin uğrak yerleri idiler. Yünlü ve ipekli dokumalar, porselen, Abbas b. Firnâs tara-

Kasrû'l-halife/
Halife
Sarayı'ndan
kabartma
süslemeli
bir sütun
kaidesi

findan ilk defa Endülüs'te imal edilen cam eşya, mücevherat, demir ve bakır eşya ile kâğıt başlıca ihraç mallarını teşkil ediyordu. Tarım, hayvancılık ve madencilik çok geliştiği için ithalat ihracatın yanında çok azdı. Bu sebeple halkın refah seviyesi yüksekti. Onun devrinde Endülüs, Avrupa ülkelerinin en gelişmiş idi.

III. Abdurrahman aynı zamanda ilim ve edebiyatın da hâmisidir. Kurtuba'daki Câmî-i Kebîr'in yanında yüksek öğretim kurumunu ilk defa o kurmuştur. Burada yalnız müslümanlar değil, gayri müslimler de rahatlıkla tahsil yapma imkânına sahiptiler. III. Abdurrahman, zamanında kurulan saray kütüphanesini geliştirmiş ve ilgililerin hizmetine sunmuştur. Filozof İbn Meysere, *el-İk-dû'l-ferid*'in müellifi şair İbn Abdü Rabbîh ve şair İbn Hânî, tarihçi İbn Kutiyye, astronomi âlimi Mesleme b. Kâsım el-Kurtubî, tarihçi ve tabip Arîb b. Sa'd ile tabip Yahyâ b. İshak gibi âlim, şair ve edipler onun zamanında ilim ve edebiyatın gelişmesine hizmet etmişlerdir.

III. Abdurrahman hırslı, azimli, devlet adamlarıyla istişare eden, özellikle edebiyatçılara ve fakihlere değer veren bir hükümdardır. Geniş müsamahası sayesinde ülkesindeki gayri müslimler rahat ve müreffeh bir hayat sürmüşlerdir. Âlim ve ediplerle sohbet etmesini seven, nükteleriyle herkesin takdirini kazanırdı. Çok zeki ve kabiliyetli, cesur, iyi niyetli, cömert ve sarsılmaz bir iradeye sahip idi.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 — Beyrut 1399/1979, VIII, 73, 74, 180, 324, 387, 513, 535, 536, 674, 675; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIII (nşr. Ahmed Kemâl Zekî—Muhammed Mustafa Ziyâde), Kahire 1980, s. 396-399; İbn Haldûn, *el-İber*, Bulak 1284 — Beyrut 1399/1979, IV, 137-146; Makkarî, *Nefhu'l-ıttib* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, bk. *İndeks*; R. Dozy, *Histoire des musulmans d'Espagne*, Paris 1912, II, 93-175; a.mlf., *Spanish Islam* (trc. F. Griffin Stokes), London 1972, s. 382, 383, 387, 409, 415, 416, 417, 419-421, 422, 442-446; E. Lévi—Provençal, *Histoire de l'Espagne musulmane*, Paris 1950-53, II, 1-164; Anwar G. Chejne, *Muslim Spain, Its History and Culture*, Minnesota 1974, bk. *İndeks*; S. M. İmâmüddin, *Muslim Spain*, Leiden 1981, bk. *İndeks*; David Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party-Kings*, Princeton 1985, s. 73-75, 78, 114; Enrico Cerulli, "Le calife 'Abd ar-Rahmân III de Cordoue et Le Martyr Pelage Dans un Poeme de Hrotsvitha", *St. Is.*, XXXII (1970), s. 69-76; E. Lévi—Provençal, "Abd al-Rahman III", *EI²* (İng.), I, 83-84.

HAKKI DURSUN YILDIZ

ABDURRAHMAN IV

(عبدالرحمن)

Abdurrahmân el-Murtazâ b. Muhammed b. Abdilmelik b. Abdurrahmân en-Nâsir (ö. 408/1018)

Endülüs Emevî halifesi (408/1018).

368 (978) yılında doğdu. Sebte Valisi Ali b. Hammûd'un Endülüs Emevî Halifesi Süleyman b. Hakem'i öldürüp tahta çıktığı sırada Kurtuba'da bulunan Abdurrahman gizlice Ceyyân'a (Jaén) kaçtı. Daha önce Ali b. Hammûd'u desteklemiş olan Meriyye (Almeria) Valisi Hayrân el-Âmirî ve Sarakusta (Saragossa) Valisi Münzir b. Yahyâ, ileri gelen kabile reisleriyle kumandanları toplayıp Abdurrahman'ı el-Murtazâ unvanıyla halife ilân ettiler (10 Zilhicce 408/29 Nisan 1018). Onun Sarakusta, Şâtibe ve Belensiye (Valencia) gibi şehirlerde pek çok taraftar bulması, Ali b. Hammûd'u endişeye düşürdü. Hammûdîler, Berberîler'in sempatisini kazanmaya çalışırken diğer grupların desteğini kaybediyorlardı. Abdurrahman toparlanıp Kurtuba üzerine yürümeden önce Ali b. Hammûd beklenmedik bir şekilde kendi köleleri tarafından öldürüldü (1018). Zenâte kabilesine mensup Berberîler derhal İşbîliye (Sevilla) valisi olan kardeşi Kâsım'ı çağırarak onu el-Me'mûn unvanıyla Kurtuba'da tahta çıkardılar. Fakat bir yandan Âmirîler, bir yandan da bazı Emevî taraftarları ve hristiyan tüccarların desteğiyle giderek güçlenen Abdurrahman, Kâsım b. Hammûd'u halife olarak tanıyan Zâvî b. Zîrî liderliğindeki Sanhâce Berberîleri'ni itaat altına almak için Gırnata üzerine yürüdü. Bu hareket strateji olarak mâkul görünmekle beraber taktik açısından hatalıydı. Çünkü Zâvî ondan daha güçlü olduğu gibi taraftarları da kendisine sadıktı. Abdurrahman şehre yaklaşıncâ Zâvî'ye bir mektup göndererek kendisine itaat etmesini istedi, fakat Zâvî bunu kabul etmedi.

Abdurrahman ile Zâvî arasında mektuplaşma devam ederken, büyük emellerle tahta çıkardıkları Abdurrahman'ın, istedikleri gibi yönlendirebilecekleri bir hükümdar olmadığını anlayan Hayrân ile Münzir ondan desteklerini çekmeye karar verdiler ve gizlice Zâvî'ye haber göndererek savaş sırasında kendisine katılacaklarını bildirdiler. Kuşatma ve savaş birkaç gün devam ettikten sonra iki emîr ordudan ayrıldı. Bu hareketi

tasvip etmeyen kumandanlar içinde Münzir'in hristiyan birlikleri kumandanı Süleyman b. Hüd da vardı. O efendisinin emirlerine karşı gelerek ordudan ayrılmayı reddettiği halde, daha sonra Zâvî'ye karşı koyamayacaklarını anlayarak Münzir'e katıldı. Abdurrahman, ordusunun büyük bir kısmı tarafından terk edilmiş olmasına rağmen cesaretle savaştı, fakat yenilgiden kurtulamayarak Vâdi Âşî'ye (Guadix) kaçtı ve burada Hayrân'ın adamları tarafından yakalanarak öldürüldü.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hazm, *Cemhere* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1982, s. 101; Humeydî, *Cezve-tü'l-muktebis*, Kahire 1966, s. 22; Dabbî, *Buğ-yetü'l-mültemis*, Kahire 1967, s. 27; İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-târîh Tercümesi*, IX (trc. Abdülkerim Özyaydın), İstanbul 1987, s. 211-214; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIII (nşr. Ahmed Kemâl Zekî—M. Mustafa Ziyâde), Kahire 1980, s. 431-432; E. de Zambaur, *Manuel de Généalogie et de Chronologie Pour L'Histoire de L'Islam*, Hannover 1927, s. 4; R. Dozy, *Spanish Islam* (trc. F. Griffin Stokes), London 1972, s. 567-570, 576; Anwar G. Chejne, *Muslim Spain, Its History and Culture*, Minnesota 1974, s. 32, 46; Ziriklî, *el-A'âm* (nşr. Züheyr Fethullah), Beyrut 1984, III, 326; David Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party Kings*, Princeton 1985, s. 73-75, 78, 114; [H. Dursun Yıldız], *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1987, IV, 451-459, 465; E. Lévi—Provençal, "Abd al-Rahmân IV", *EI²* (İng.), I, 84; a.mlf., "Emevîler", *İA*, IV, 249, 256; A. Huici Miranda, "Hammûdids", *EI²* (İng.), III, 147.

ABDÜLKERİM ÖZYAYDIN

ABDURRAHMAN V

(عبدالرحمن)

Ebü'l-Mutarrif Abdurrahmân el-Müstazhir b. Hişâm b. Abdilcebbâr b. Abdurrahmân en-Nâsir (ö.414/1024)

Endülüs Emevî halifesi (29 Kasım 1023-14 Ocak 1024).

Gâye adlı bir câriyeden doğdu (392/1002). Gençlik yılları sıkıntı içinde geçti. Bu sırada Endülüs Emevî Devleti zayıflamaya ve ülkenin çeşitli yerlerinde birtakım küçük hânedanlar (mülûkû't-tavâif) kurulmaya başlamıştı. Bu hânedanlardan biri olan Hammûdîler, 1016'dan beri Kurtuba'ya hâkim idiler. Fakat halk onların yönetiminden memnun değildi. Bu yüzden Kâsım b. Hammûd ve onu destekleyen Berberîler'e karşı ayaklanarak âdeti bir ölüm kalım savaşına girdiler; Hammûdîler'i ağır bir yenilgiye uğrattı Emevîler'i yeniden iş başına ge-